

Rostkowski, Zbigniew

Życie i działalność pasterska ks. bp. Franciszka Jaczewskiego (1832-1914)

Rocznik Teologii Katolickiej 8, 134-148

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Ks. Zbigniew Rostkowski

Wyższe Seminarium Duchowne w Drohiczynie

ŻYCIE I DZIAŁALNOŚĆ PASTERSKA KS. BP. FRANCISZKA JACZEWSKIEGO (1832-1914)

BISHOP FRANCISZEK JACZEWSKI'S LIFE AND PASTORAL WORK (1832-1914)

Bishop Franciszek Jaczewski (1832-1914) is one of outstanding figures associated with the present Drohiczyn diocese. He was born in the village of Górki Grubaki (the parish of Korytnica). The fact the local school has been named after him, inspired the author of the article to recount his life against the historical background.

Bishop Jaczewski lived and worked in the conditions that were extremely difficult for Poland and Polish Catholic Church. The end of the 19th and the beginning of the 20th century was the period of post-Uprising persecutions, repressions of the Uniates, introducing Russian language in schools, developing Mariavite ideas, revolutionary movements and a ban of church building.

The above was the background of Bishop Jaczewski's life, education and career which is discussed in the first part of the article. Chapter Two is dedicated to his work as a bishop (especially his pastoral and administrative activities). The final part focuses on the Bishop's scientific research.

Bishop Jaczewski is seen as a good shepherd, teacher, defender of the Church and human dignity and a man of honour. The results of his work (establishing new parishes, building a seminar, scientific works) are still seen today. It seems necessary to recall them to learn how to live our everyday lives.

Tradycję, kulturę i dzieje naszej ziemi, naszej wspólnoty tworzą ludzie tacy jak ks. Jakub Górski (1525-1585) – profesor i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, Ludwik Kamiński (1786-1867) – uczestnik powstania listopadowego,

Tymoteusz Łuniewski (1847-1905) – agronom, działacz pozytywistyczny, Adam Chądzyński (1882-1963) – prezes Narodowej Partii Robotniczej, poseł na Sejm, Teodor (1852-1929) i Maria (1875-1941) Holder-Eggerowie – działacze społeczni, założyciele szkoły, spółdzielni, straży pożarnej w Korytnicy. Z pewnością do takich w dziejach parafii korytnickiej należał ks. Franciszek Jaczewski h. Leliwa urodzony we wsi Górki Grubaki.

Aby lepiej dostrzec wielkość i znaczenie jego osoby, należy na początku ukazać tło, kontekst historyczny, w którym przyszło mu żyć i działać. A jak wiadomo żył na przełomie XIX i XX wieku, kiedy jego lokalna ojczyzna polska znajdowała się pod zaborem rosyjskim.

Czas posługi pasterskiej biskupa Jaczewskiego przypadł na okres wyjątkowo trudny dla Królestwa Polskiego, mającego ograniczoną autonomię. Druga połowa XIX wieku to okres: represji popowstaniowych, prześladowań unitów i nawracania ich siłą na prawosławie, wprowadzania języka rosyjskiego do szkół i liturgii (w latach 1879-1897 nawet lekcje języka polskiego wykładano po rosyjsku); rozwoju mariawityzmu, narastania kwestii społecznej i ruchów rewolucyjnych, a także zakaz wznoszenia nowych świątyń.

Biorąc pod uwagę powyższe tło społeczno-religijne, najpierw zostanie ukazane życie ks. bp. Jaczewskiego, w trzech etapach: młodość, pierwsze lata kapłaństwa i okres posługi biskupiej. W drugim rozdziale zaś przyjrzymy się działalności biskupiej, a konkretnie administracji i działalności pasterskiej w diecezji, postawie wobec kwestii unickiej, społecznej i wobec mariawityzmu. W trzeciej części poniższego opracowania zostaną przedstawione przejawy działalności naukowej ks. bp. Jaczewskiego.

1. Życie ks. bp. Franciszka Jaczewskiego

Młodość i nauka

Ksiądz bp Franciszek Jaczewski urodził się w drobnoszlacheckiej wsi Górki Grubaki na Podlasiu dnia 9 maja 1832 roku o godzinie czwartej nad ranem. Rodzinna miejscowość należała do parafii Korytnica Węgrowska (aż po dzień dzisiejszy), leżącej w granicach ówczesnej diecezji podlaskiej. W dniu urodzin jego ojciec Maciej liczył czterdzieści dwa lata, a matka Marianna z Górskich trzydzieści dwa¹. Chrzest św., którego udzielił ks. proboszcz Wiktor Ignacy Joachim Jemielitty (1802-1879), odbył się o godzinie drugiej po południu 12 maja tegoż roku w miejscowym kościele parafialnym. Funkcję rodziców chrzestnych pełnili zaś: Józef Jaczewski (ur. 1779) i Marianna Górka. Świadkiem uroczystości był ponadto Walenty Rowicki (ur. 1799) zamieszkały w Górkach

¹ Rodzice ks. Fr. Jaczewskiego zostali pochowani na cmentarzu grzebalnym parafii Korytnica Węgrowska. Zob. Archiwum Diecezji Drohiczyńskiej (dalej: ADD). Zespół Akt Parafii św. Izydora w Ruskowie (dalej: ZAPR). XII/V/2. O księdzu biskupie Franciszku Jaczewskim. Album ofiarowany JE. Ks. Biskupowi Fr. Jaczewskiemu.

Grubakach². Rodzina Jaczewskich zamieszkała w Górkach Grubakach należała do szlachty zaściankowej³. Swoje nazwisko wywodziła od wsi Jaczewo, którą w 1419 roku założył na północnym Mazowszu Piotr z Lisowa – z nadania księcia mazowieckiego Janusza. Jaczewscy pieczętowali się herbem Leliwa⁴.

Ksiądz Franciszek Jaczewski dzieciństwo spędził w rodzinnej miejscowości Górki Grubaki, wychowując się w gronie siostry Klary (ur. 12 VIII 1826)⁵, a także trzech braci: starszego Antoniego (ur. 19 V 1829)⁶ oraz dwóch młodszych: Józefa (ur. 24 I 1835)⁷ i Jana Aleksandra (ur. 14 III 1840)⁸. Z zapisów *Herbarza Szlachty Polskiej* dowiadujemy się ponadto, iż jego najstarszy Antoni został później urzędnikiem w Warszawie, wylegitymowanym ze szlachectwa w Królestwie Kongresowym w 1851 roku⁹. Do 1845 roku Franciszek przebywał domu rodzinnym w Korytnicy¹⁰.

Wiedzę w zakresie elementarnym zdobywał w Pniewniku, a od 1845 roku w Szkole Publicznej w Siedlcach¹¹. W latach 1846-1850 uczył się w Gimnazjum Państwowym. Tam też dobrze poznał język niemiecki. Należał do bardzo pilnych i uzdolnionych uczniów, o czym świadczą otrzymywane nagrody. Jego protektorem od wczesnych lat był proboszcz korytnicki ks. kan. Ignacy Jemielitty, który czuwał nad wykształceniem¹².

Kolejny etap w jego życiu stanowiły studia filozoficzne, które tego samego roku 8 września rozpoczął w Wyższym Seminarium Duchownym w Janowie

² ADD. Zespół Akt Parafii Korytnica Węgrowska (dalej: ZAPKW). I/B/14. Księga chrztów parafii Korytnica Węgrowska z lat 1825-1832; tamże, Księga urodzeń i chrztów parafii Korytnica Węgrowska z lat 1832-1836, s. 28 (Nr aktu 58).

³ S. Uruski, *Jaczewski*, [w:] *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. V, Warszawa 1908, s. 315-316.

⁴ B. Chlebowski, F. Sulimierski i in. (red.), *Korytnica, Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. IV, Warszawa 1883, s. 428; L. Zalewski, *Ziemia liwska. Ludzie, miejscowości, wydarzenia*, Warszawa 2002, s. 98;

⁵ ADD. ZAPKW. I/B/15. Księga urodzeń i chrztów parafii Korytnica Węgrowska z lat 1826-1831, s. 19 (Nr aktu 84).

⁶ ADD. ZAPKW. I/B/15. Księga urodzeń i chrztów parafii Korytnica Węgrowska z lat 1826-1831, s. 114 (Nr aktu 55); zob. S. Uruski, *Jaczewski*, dz. cyt., 315.

⁷ ADD. ZAPKW. I/B/16. Księga urodzeń i chrztów parafii Korytnica Węgrowska z lat 1832-1836, s. 208 (Nr aktu 12); tamże, I/B/17. Księga chrztów parafii Korytnica Węgrowska z lat 1833-1859, s. 31^v.

⁸ ADD. ZAPKW. I/B/17. Księga chrztów parafii Korytnica Węgrowska z lat 1833-1859; tamże, I/B/18. Księga chrztów parafii Korytnica Węgrowska z lat 1837-1848, s. 118 (Nr aktu 39).

⁹ S. Uruski, *Jaczewski*, dz. cyt., 315.

¹⁰ F. Stopniak, *Jaczewski Franciszek (1832-1914)*, [w:] H. E. Wyczawski (red.), *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, t. II, Warszawa 1982, s. 103.

¹¹ Zob. S. J. Dąbrowski, *200 lat Diecezji Lubelskiej w służbie Bogu, Ojczyźnie i Człowiekowi*, Lublin 2005, s. 32.

¹² A. Kołodziejczyk, *Dzieje Korytnicy i ziemi korytnickiej*, Korytnica 2007, s. 104.

Podlaskim (1850-1852)¹³. Po dwóch latach z dniem 20 października 1952 roku został wysłany na dalszą naukę do Warszawskiej Duchownej Rzymsko-Katolickiej Akademii¹⁴. W międzyczasie otrzymał święcenia subdiakonatu (21 VII 1855) i diakonatu (5 VIII 1955) – z rąk ks. bp. Wincentego Pieńkowskiego (1786-1863), ordynariusza lubelskiego (1852-1863)¹⁵. W Akademii Duchownej w Warszawie studiował bibliystykę, uzyskując 2 sierpnia 1856 roku stopień kandydata świętej teologii.

Pierwsze lata kapłaństwa

Uwieńczeniem seminarium i formacji intelektualno-ascetycznej były święcenia kapłańskie, które przyjął 12 sierpnia 1855 roku – z rąk wspomnianego już ks. bp. Wincentego Pieńkowskiego¹⁶.

Pierwszą placówką ks. Franciszka była parafia w Sokołowie Podlaskim, gdzie przez rok pełnił funkcję wikariusza (od 10 sierpnia 1856), pod okiem swego wuja ks. Andrzeja Karnickiego (1813-1883)¹⁷. Z dniem 31 sierpnia 1857 roku został powołany przez ks. bp. Beniamina Piotra Szymańskiego (1793-1868), ordynariusza diecezji janowskiej, czyli podlaskiej (1857-1968), na stanowisko wykładowcy nauk biblijnych i teologii moralnej (rubrum) w seminarium janowskim (do 20 IX 1870). Wkrótce, tj. z dniem 31 sierpnia 1858 roku objął funkcję wiceregenasa, czyli wicerektora, a od 1 lipca 1861 roku rektora tejże uczelni¹⁸. Jednocześnie należał do ścisłego grona współpracowników ordynariusza janowskiego. Wrazem tego było sprawowanie urzędu asesora (aż do kasaty diecezji w dniu 22 maja 1867 roku) w Konsystorzu Diecezjalnym, który stanowił rodzaj trybunału biskupiego (oficjalat) do rozpatrywania spraw administracyjnych i sądowych. Ówczesny generał – policmajster tak scharakteryzował ks. Jaczewskiego: „nie zasługuje pod względem politycznym na zaufanie”¹⁹.

Po likwidacji w dniu 22 maja 1867 roku diecezji janowskiej, czyli podlaskiej i włączeniu jej do diecezji lubelskiej, zajął się przeniesieniem akt Konsystorza Janowskiego do Lublina (od 30 sierpnia do 11 grudnia 1867). W ramach no-

¹³ F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, Warszawa 1981, s. 18;

¹⁴ R. Skrzyniarz, *Jaczewski Franciszek bp*, [w:] S. Wielgus (red.), *Encyklopedia Katolicka*, t. VII, Lublin 1997, s. 655.

¹⁵ F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 18.

¹⁶ Tegoż, *Jaczewski Franciszek (1832-1914)*, dz. cyt., s. 103.

¹⁷ Zob. B. Niemirka, *Sokołów w latach 1815-1866*, [w:] G. Ryżewski (red.), *Sokołów Podlaski. Dzieje miasta i okolic*, Białystok – Sokołów Podlaski 2006, s. 358; S. J. Dąbrowski, *200 lat...*, dz. cyt., s. 32; S. Gall, *Jaczewski Franciszek*, [w:] *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. XVII-XVIII, oprac. S. Gall, Warszawa 1909, s. 259. Ks. bp Fr. Jaczewski podaje, że wikariuszem w Sokołowie został 7 lipca 1856 r. Zob. Archiwum Kurii Diecezjalnej w Lublinie (dalej: AKDL) II/B/ 236. Życiorys.

¹⁸ F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 19.

¹⁹ Zob. AKDL. II/B/ 236; S. J. Dąbrowski, *200 lat...*, dz. cyt., s. 32; F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 19.

wej diecezji został mianowany rektorem seminarium lubelskiego. Ale wkrótce z dniem 15 kwietnia 1868 roku został mianowany proboszczem parafii Stoczek Łukowski. Nie objął jednak od razu tego stanowiska, lecz pozostał w Lublinie, pełniąc odpowiedzialne zadania: egzaminatora prosynodalnego i sędziego surogata konsystorza diecezji lubelskiej (29 lipca 1883)²⁰.

Parafię w Stoczku objął dopiero po dwóch latach, kiedy 20 września 1870 roku uwolnił się od dotychczasowych obowiązków zajmowanych w seminarium i konsystorzu²¹. W Stoczku Łukowskim poświęcił się pracy parafialnej, pełniąc funkcję proboszcza przez trzynaście lat (do 1883).

W 1883 roku na polecenie ks. Kazimierza Józefa Jana Wnorowskiego (1818-1885), biskupa diecezji lubelskiej i administratora apostolskiego diecezji janowskiej czyli podlaskiej (1884-1885), powrócił do Lublina obejmując urząd drugiego sędziego w Konsystorzu. W 1870 roku został obrońcą węzła małżeńskiego w sądzie kościelnym, a w latach 1873-1883 piastował urząd sędziego prosynodalnego. Po dwóch latach ks. bp K. Wnorowski w piśmie z dnia 16 sierpnia 1884 roku wystąpił do Josifa Romejko-Hurki (1828-1901), generała gubernatora warszawskiego (1883-1894), o zatwierdzenie odznaczenia ks. Jaczewskiego godnością kanonika Kapituły Katedralnej w Lublinie (zatwierdzony 27 października 1884)²². Do końca życia bp. Wnorowskiego należał do jego przyjaciół i zaufanych doradców w sprawach kościelnych²³.

Okres posługi biskupiej

Kolejny etap w życiu i działalności ks. kan. Franciszka Jaczewskiego nastąpił po śmierci wspomnianego biskupa lubelskiego. Miejscowa kapituła w dniu 28 kwietnia 1885 roku jednogłośnie wybrała go wikariuszem kapitulnym i „tymczasowo zarządzającym diecezją podlaską”²⁴. W ślad za tym papież Leon XIII mianował go 3 stycznia 1889 roku biskupem lubelskim i administratorem (skasowanej przez rząd) diecezji podlaskiej. Biskup nominat został wezwany przez carskie władze do złożenia w kościele przysięgi w języku rosyjskim na wierność rządowi. Odpowiadając na to, bp Jaczewski zaproponował formułę w języku łacińskim lub polskim, tłumacząc się brakiem zarządzeń o zastosowaniu rosyjskiego w liturgii, a także ewentualnym zgorszeniem wiernych. Ostatecznie przysięga została złożona po rosyjsku, ale w urzędzie gubernialnym w Lublinie²⁵. Konsekracja biskupia odbyła się w roku następnym, a dokładnie 6/18 maja 1890 roku w kościele św. Katarzyny w Sankt Petersburgu. Głównym

²⁰ F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 21.

²¹ S. Gall, *Jaczewski...*, dz. cyt., s. 259.

²² AKDL /II/B. 236. Nominacja na kanonika z dn. 31. I 1885 r.

²³ ADD. ZAPR. XII/V/2. O księdzu biskupie Franciszku Jaczewskim, s. 329.

²⁴ S. J. Dąbrowski, *200 lat...*, dz. cyt., s. 33; F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 21.

²⁵ F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 21-22.

konsekratorem był ks. bp Aleksander Kazimierz Bereśniewicz (1823-11902), ordynariusz kujawsko-kaliski (188-1902), a asystowali mu: ks. bp Michał Nowodworski (1831-1896), ordynariusz płocki (1890-1896), ks. bp Antoni Franciszek Audzewicz (1834-1895), ordynariusz wileński (1890-1895), ks. bp Antoni Jan Zerr (1849-1932), ordynariusz tyraspolski (1889-1902) i ks. bp Antoni Baranowski (1835-1902), sufragan żmudzki (1884-1902)²⁶. Następnego dnia złożył wizytę carowi Aleksandrowi III (1881-1894). Do diecezji wrócił 15/30 maja 1890 roku. Uroczysty ingres do katedry lubelskiej odbył się po powrocie do Lublina – dokładnie 1 czerwca 1890 roku. Zawołaniem biskupim stały się słowa: *Nulla dies sine linea*, które zwracały uwagę na naukowe zainteresowania nowego pasterza i jego troskę o poziom wykształcenia duchowieństwa²⁷.

Rządy biskupie sprawował sam, ponieważ – z racji na sprzeciw władz carskich – nie doczekał się sufragana. Całe życie nie cieszył się dobrym zdrowiem (wątroba, kamica żółciowa, katarakta) mając dodatkowo ogrom zadań i zewnętrznych trudności. Często wyjeżdżał do zagranicznych sanatoriów (Karlsbad, Berlin)²⁸. Szczególnie podupadł na zdrowiu od 21 września 1913 roku.

Ksiądz Franciszek Jaczewski zmarł w przeddzień wybuchu pierwszej wojny światowej 23 lipca 1914 roku w Lublinie, nie doczekawszy się wolności, o którą tak usilnie zabiegał. Na trzy dni przed śmiercią zażyczył sobie, aby ks. Józef Pruszkowski (1837-1925) zaśpiewał mu zakazaną wówczas pieśń: *Jeszcze Polska nie zginęła*.

Z okazji złotego jubileuszu kapłaństwa ks. bp Jaczewski otrzymał od ks. kard. Rafaela Merry del Val y Zuluneta (1865-1930) – sekretarza Stanu (1903-1914), godność asystenta Stolicy Apostolskiej. Zaś ze strony rządowej otrzymał order św. Stanisława, św. Anny i św. Włodzimierza III klasy (24 kwietnia 1888), który w ówczesnym czasie stanowił najwyższe odznaczenie jaki otrzymał polski duchowny²⁹. Ksiądz bp Jaczewski został pochowany 27 lipca 1914 roku na cmentarzu grzebalnym przy ul. Lipowej w Lublinie. W uroczystościach pogrzebowych wzięło udział 4 biskupów i około 25 tysięcy wiernych³⁰. Dziesięć lat później jesienią 1924 roku jego następcą ks. bp Marian Leon Fulman (1866-1945) przeniósł zwłoki biskupa Jaczewskiego i złożył na wieczny spoczynek w podziemiach katedry lubelskiej³¹.

²⁶ S. Gall, *Jaczewski...*, dz. cyt., s. 259.

²⁷ F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 45.

²⁸ [Jaczewski wyjeżdża do Karlsbadu], „Przewodnik Katolicki” 33 (1895), nr 32, s. 504; tamże, nr 33, s. 520-522.

²⁹ F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 92-93.

³⁰ Tamże, s. 24.

³¹ Zob. S. J. Dąbrowski, *200 lat...*, dz. cyt., s. 35; F. Stopniak, *Jaczewski Franciszek (1832-1914)*, dz. cyt., s. 104.

2. Działalność pasterska ks. bp. Franciszka Jaczewskiego

Administracja diecezją

Czas rządów ordynariusza lubelskiego i administratora janowskiego czyli podlaskiego to zakaz wznoszenia nowych świątyń katolickich, zwłaszcza w rejonach „unickich”. Władze nie wydawały zezwoleń, a próby remontowania świątyń kończyły się karami pieniężnymi (Ostrów, Wilga, Prostyń, Szczepieszyn Gołębie, Łaskarzew Pawłowice, Stoczek). Pomimo tego, na terenie obu diecezji ks. bp. Jaczewskiemu udało się w latach 1885-1905 powiększyć cztery kościoły (Bystrzyca – 1888; Żelechów – 1892; Kock – 1898; Miastków – 1904) i wybudować w latach 1885-1904 trzynaście nowych: Krężnica, Zbuczyn, Sobieszyn, Józefów Ordynacki, Miechów, Garwolin, Miedzna, Soczek Węgrowski, Wojcieszów, Żalin, Zembrów, Grębków i Kiełczewice³². Sytuacja uległa poprawie po wyjściu 17 kwietnia 1905 roku ukazu carskiego o wolności sumienia, zebrań, i wyznań, zwanego edyktem tolerancyjnym lub wolnościowym. Zbudowano wówczas co najmniej 20 nowych świątyń, m.in. w miejscowościach: Konopnica, Mełgiew, Zemborzycze, Garbów, Wąwolnica, Wysokie, Malowa Góra, Jeziory Sobienie, Pawłów, Niemce, Konstantynów, Kornica, Liw, Sadowne, Parczew, Łosice, Pratulín, Rusków, Piaski, Tyszowce³³. Budowy te były wyrazem entuzjazmu, ale jednocześnie domagały się wiele wysiłku tak ze strony ludności jak też Kurii i ordynariusza.

W czasie swoich rządów konsekrował kościoły m.in. w następujących miejscowościach: Michowo (1893), Prostyń (1897), Grębków (10 sierpnia 1902), Zbuczyn (9 września 1906), Sadowne (27 sierpnia 1910), Mokre Lipie (13 września 1913), Siedlce (20 września 1913)³⁴.

Kamienie węgielne poświęcił m.in. pod budowę kościołów w: Garbowie (22 października 1908) i w Rykach (4 lipca 1909).

Działalność pasterska w diecezji

Wielkim dziełem ks. bp. Jaczewskiego była troska o tożsamość narodu i jedność Kościoła katolickiego w trudnym okresie carskich prześladowań. Nie zważając na nie, odważnie przeciwstawiał się rusyfikacji polskiego społeczeństwa,

³² F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 34.

³³ Zob. S. J. Dąbrowski, *200 lat...*, dz. cyt., s. 35; F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 35-36.

³⁴ ADD. Zespół Akt Parafii Sadowne (dalej: ZAPS) III/Q/1. Akta Parafii Sadowne 1891-1980; Krótki opis kościoła parafii w Sadownem, s. 1; zob. *Konsekracja kościoła w Michowie*, „Przewodnik Katolicki” 31 (1893) nr 49, s. 780-782; *Wizyta kanoniczna i konsekracja kościoła w Zbuczynie*, „Rola” 44 (1906) nr 38, s. 590-591; F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 23.

broniąc m.in. prawa do używania polskiego języka w kościołach i szkołach³⁵. Jako jedyny biskup w Królestwie Polskim poparł nauczycieli religii, którzy odmawiali podporządkowania się władzy szkolnej.

Wychodząc naprzeciw potrzebom społecznym i wbrew carskim zakazom ufundował szkołę podstawową w rodzinnych Górkach Grubakach³⁶. W tym celu nabył około trzech mórg ziemi i kosztem 12 tysięcy rubli wznosił budynek szkolny. Była to budowla murowana, jednopiętrowa z gankiem i czterema oknami w szczycie oraz od frontu, zwieńczona dwuspadowym dachem i dwoma kominami. Całą posesję otaczał drewniany płot z ostrokołami³⁷. Pracami administracyjno-budowlanymi kierował jego brat – Józef Jaczewski. Budynek nowej szkoły i cała posesja zostały przekazane mieszkańcom wsi Górki Grubaki w sposób notarialny w czerwcu 1898 roku, a w dniu 1 stycznia 1900 roku nastąpiła oficjalna inauguracja roku szkolnego. Początkowo, tj. do 8 czerwca 1901 roku, szkoła w Górkach Grubakach była prywatną, jednoklasową placówką oświatową. Status szkoły rządowej otrzymała dopiero w 1902 roku. Rok później uczyło się w niej 46 chłopców i 35 dziewcząt³⁸.

Ksiądz bp Franciszek Jaczewski nie uległ też naciskom władz (jedyny z biskupów katolickich w Królestwie), aby zwiększyć w seminarium ilość godzin języka rosyjskiego i wprowadzić program rządowy, nawet za cenę rezygnacji z wyjazdów zdrowotnych. Jednoznacznie akceptował strajki szkolne w 1902 i w 1905 roku³⁹. Za to władze carskie chciały go nawet przenieść na biskupstwo do Płocka, ale obronił się, tłumacząc się ciężkim stanem zdrowia⁴⁰. Mocno przeżywał naciski władz carskich, aby różne zarządzenia i komunikaty (np. o imieninach cara, o zamachu na niego) odczytywać wiernym z ambony. Dlatego też w latach 1908-1909 zainicjował odezwę Episkopatu Królestwa Polskiego zawierającą sprzeciw wobec wykonywaniu tego typu ogłoszeń⁴¹. To wszystko sprawiło, że nigdy nie otrzymał zgody na wyjazd do Rzymu.

Biskup Jaczewski miał cały czas na uwadze kwestię kształcenia duchowieństwa i przyszłych kadr wychowawców. Dbał o dyscyplinę i poziom kształcenia seminaryjnego⁴². Diecezja odczuwała wówczas duże braki księży, ponieważ po zabraniu ziemi przez władze carskie, duchowni mogli być objęci etatami rządowymi. Liczba etatów nie wystarczała na potrzeby coraz większej ilości wiernych.

³⁵ P. Nitecki, *Jaczewski Franciszek*, [w:] *Biskupi Kościoła w Polsce. Słownik biograficzny*, Warszawa 1992, s. 86; tenże, *Jaczewski Franciszek (1832-1914)*, [w:] *Encyklopedia Kościoła*, t. I, oprac. F. L. Cross, Warszawa 2004, s. 989.

³⁶ A. Kołodziejczyk, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 148.

³⁷ ADD. ZAPR. XII/V/2. O księdzu biskupie Franciszku Jaczewskim.

³⁸ A. Kołodziejczyk, *Dzieje...*, dz. cyt., s. 148.

³⁹ R. Skrzyniarz, *Jaczewski...*, dz. cyt., s. 655; F. Stopniak, *Jaczewski Franciszek (1832-1914)*, dz. cyt., s. 104.

⁴⁰ F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 65.

⁴¹ S. J. Dąbrowski, *200 lat...*, dz. cyt., s. 33.

⁴² F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 39.

Mając to na uwadze podjął udaną próbę wybudowania nowego seminarium⁴³. Częściowo za pożyczone pieniądze wznosił w latach 1901-1908 nowy gmach, dzięki czemu przyczynił się do wzrostu ilości kleryków.

Dbał też o jakość nauczania i katechezy. W dniu 15 maja 1891 roku Konsystorz Lubelski przesłał odezwę do wszystkich parafii w sprawie nauczania katechezy. Jako pomoc został dołączony *Katechizm Rzymsko-Katolicki* przeznaczony dla dzieci i dorosłych. Starał się też podnieść poziom kaznodziejstwa. W tym celu w latach 1895-1899 przetłumaczył na język polski cztery tomy kazań katechetycznych autorstwa J. Zöllnera, czy też jego książkę: *Chrześcijaństwo w swoich obrzędach, czasach i miejscach świętych, w formie kazań liturgicznych na niedziele i święta całego roku rozłożony i wyjaśniony, jako dopełnienie „Kazań katechizmowych”*, Lublin 1902.

Pełniąc posługę pasterską, starał się również podnosić poziom duszpasterstwa w poszczególnych parafiach. Potwierdzeniem tego były wizytacje kanoniczne⁴⁴. W 1900 roku zwizytował wszystkie parafie dekanatu węgrowskiego. Na pamiątkę tego wydarzenia duchowni ofiarowali mu album kościołów i kaplic tegoż dekanatu. Inicjatorem tego przedsięwzięcia był ks. Stanisław Broniszewski (1827-1915), dziekan węgrowski (1880-1915), a wykonawcą artysta, malarz Jan Olszewski⁴⁵. Ofiarowany album miał upamiętnić nie tylko pobyt biskupa w rodzinnym dekanacie, lecz także dziesiąty rok jego posługi biskupiej w diecezji lubelskiej i złoty jubileusz kapłaństwa.

Postawa wobec kwestii unickiej

Kasata diecezji janowskiej stanowiła pierwszy krok w kierunku zniesienia unii. Od 1874 roku rozpoczęły się krwawe prześladowania w Pratulinie i Drelowie (w 1873 unicka diecezja chełmska siłą wcielona została do Cerkwi). W latach

⁴³ F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 44.

⁴⁴ Zob. K. Dębiński, *Wizyty pasterskie Jego Eksceleńcji ks. Biskupa Jaczewskiego*, „Przewodnik Katolicki” 29 (1891) nr 1, s. 12-13; nr 2, s. 27-29; nr 3, s. 44-47; nr 4, s. 60-61; nr 5, s. 74-77; nr 6, s. 89-91; tenże, *Wizyty pasterskie*, „Przewodnik Katolicki” 30 (1892) nr 1, s. 10-12; nr 2, s. 26-27; nr 3, s. 42-45; nr 4, s. 59-62; nr 47, s. 47; s. 744-747; nr 48, s. 760-763; nr 49, s. 775-778; nr 51, s. 810-813; tamże, 31 (1893) nr 34, s. 540-542; nr 36, s. 570-572; nr 37, s. 685-687; nr 45, s. 715-717; nr 46, s. 731-732; nr 47, s. 747-749; tenże, *Wizyta pasterska J. E. Ks. Jaczewskiego*, „Przewodnik Katolicki” 33 (1895) nr 31, s. 489-494; nr 32, s. 505-508; nr 33, s. 520-522; nr 34, s. 538-540; nr 35, s. 567-568; nr 37, s. 584-585; *Wizytacja dekanatu lubelskiego, janowskiego i puławskiego*, „Przewodnik Katolicki” 42 (1904) nr 26, s. 413-414.

⁴⁵ Do wydania albumu przyczynili się także następujący proboszczowie: ks. Michał Bartnicki (1819-1910), ks. Franciszek Bramski (ur. 1865), ks. Wacław Chojecki (1868-1902), ks. Ignacy Jasiński (1860-1944), ks. Józef Kobylński (1875-1964), ks. Wacław Kunowski (1865-1905), ks. Wincenty Kropiwnicki (1870-1948), ks. Michał Mystkowski (ur. 1838), ks. Stefan Obłóza (1847-1924), ks. Julian Płudowski, ks. Kandyd Racinowski (1829-1907), ks. Teofil Rybka (1854-1934), ks. Adam Sadowski (1842-1909), ks. Władysław Wierzbiński (1864-1948), ks. Stanisław Werbenko (ur. 1867), ks. Mikołaj Wyżdźga (ur. 1854) i ks. Józef Żebracki (ur. 1832). Zob. ADD. ZAPR. XII/V/2. O księdzu biskupie Franciszku Jaczewskim, s. 329.

1874-1876 zabito około 80 opornych unitów, blisko 600 osób deportowano do wschodnich guberni. W okolicach Stoczka Łukowskiego, gdzie pracował ks. Franciszek Jaczewski, około 40 parafii zostało spacyfikowanych. Na terenie 4 dekanatów: białskiego, konstantynowskiego, radzyńskiego i włodawskiego zamknięto i przekazano prawosławnym około 400 Cerkwi unickich; 140 duchownych spośród 209 wydano jako opornych⁴⁶.

W tej sytuacji śmierci ks. bp. Szymańskiego biskupi lubelscy stali się obrońcami unii. Również ks. Franciszek Jaczewski był bardzo mocno zaangażowany w sprawę unitów, najpierw jako proboszcz, a później jako kuralista i biskup. W roku kasacji unii brzeskiej na Podlasiu wydał swój katechizm parafialny, który później był kilkakrotnie wznawiany. Po kasacie unickiej diecezji chełmskiej starał się otoczyć opieką duszpasterską tychże katolików obrządku wschodniego. Bronił kapłanów, którzy udzielali sakramentów unitom. Kiedy 25 lutego 1887 roku władze carskie zdecydowały się utworzyć komisje „weryfikacyjne”, które z racji na unicki obrządek „przepisywały” wiernych do Cerkwi prawosławnej, Biskup wspierał kapłanów broniących unitów i zarzucał władzom nadużycia w ich działalności⁴⁷. W dniu 10 lutego 1903 roku napisał nawet memoriał do ministra spraw wewnętrznych, zarzucając rządowi utrudnianie w sprawowaniu władzy biskupiej i prześladowanie Kościoła. Odpowiadając na to wszystko – jako wyraz walki z unią – władze carskie w latach 1885-1900 zamknęły 16 kościołów. Kiedy po ukazie wolnościowym (17/30 IV 1905) powstała możliwość wyboru obrządku, przyjął do Kościoła łacińskiego ponad dwieście tysięcy unitów, zamieszkałych na terenach diecezji lubelskiej i podlaskiej⁴⁸.

Nie czekając na dekrety wykonawcze do ukazu tolerancyjnego, w latach 1905-1907 przeprowadził szereg wizytacji kanonicznych na terenach unickich. Jego wielką zasługą była szybkość działania połączona z dużą determinacją⁴⁹. Wizytacje biskupie odbywały się często w asyście licznych banderii konnych (Tarnogóra – 500 koni banderii; Chełm – 400 koni; Zamość – 600; Uchanie – 3 tys.), aby pobudzić i wzmocnić ducha narodowego. W 1905 roku dokonał wizytacji około 54 parafii obejmujących tereny unickie. Gromadziły one wielotysięczne tłumy (Krasnystaw – 25 tys.; Biłgoraj – 18 tys.; Hrubieszów – 30 tys.)⁵⁰. W 1906 roku odbył wizytacje w 6 powiatach (22 parafie), w 1907 roku zwizytował 23 miejscowości. Proboszczom nakazał wprowadzenie w parafiach łacińskich *Liber conversorum*, aby tzw. „umocnionym” siłą w prawosławiu ułatwić powrót na łono Kościoła katolickiego. Na mocy specjalnych pełnomocnictw z Rzymu

⁴⁶ Zob. S. J. Dąbrowski, *200 lat...*, dz. cyt., s. 32-33.

⁴⁷ F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 102-110.

⁴⁸ Tenże, *Jaczewski Franciszek (1832-1914)*, dz. cyt., s. 104.

⁴⁹ Zob. S. J. Dąbrowski, *200 lat...*, dz. cyt., s. 34; F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 114,

⁵⁰ F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 122.

księży proboszczowie, wikariusze i rektorzy Kościołów mogli przyjmować od nich wyznanie wiary i udzielać uwolnienia od różnych ekskomunik.

Postawa wobec kwestii społecznej

Mechanizacja przemysłu (maszyna parowa, kolej żelazna) spowodowały powstanie proletariatu przemysłowego. Pojawiły się nowe warstwy społeczne: burżuazja i robotnicy. Ci ostatni, wykorzystywani przez kapitalistów zaczęli wkrótce zrzeszać się w związki i ruchy, ulegając łatwo hasłom socjalistycznym (PPS). Partie socjalistyczne nie tylko uwzględniały problemy społeczne, narodowe, lecz wykorzystywały wszelkie akcje do walki z Kościołem, którego uważano za wroga.

Ksiądz bp Franciszek Jaczewski dostrzegł narastające rozwarstwienie i zubożenie społeczeństwa. Aby wyjść naprzeciw narastającej kwestii społecznej, już 16 października 1891 roku wystosował do duchowieństwa odezwę o Towarzystwie Jedwabniczym, w której zachęcał do sadzenia drzew morwowych i hodowli jedwabników. Jednak te starania nie znalazły większego odzewu. Biskup zaś widział rozwiązanie na drodze pracy pozytywnej i dlatego też propagował działalność towarzystw rolnych, ogrodniczych, ubezpieczeniowych, dobroczynnych, Czerwonego Krzyża. Już jako proboszcz w Stoczku Łukowskim pełnił funkcję prezesa Lubelskiego Towarzystwa Dobroczynności. Dlatego też popierał starania o poprawę losu robotników po zamieszkach rewolucyjnych w 1905 roku w Lublinie i w Puławach. Dnia 31 stycznia 1905 roku wydał list mówiący o setkach zabitych i rannych, wzywał na modlitwę do katedry, do pojednania, do życia w prawdzie⁵¹. Chociaż wydaje się, że początkowo nie widział szans na zmianę sytuacji politycznej, że nie do końca uświadamiał sobie dramatyzm sytuacji i zagrożenie płynące ze strony socjalizmu. Często przyjmował rolę pośrednika, np. w przypadku napięć społecznych w Ordynacji Zamojskiej. Podobnie też zachował dystans wobec działalności społecznej Kościoła w Polsce prowadzonej przez Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich, które zostało założone w 1905 przez ks. Marcelego Godlewskiego (1865-1945). Niechęć Biskupa wobec zmian i akcji społecznych nasiliła się po nieudanym zamachu na jego życie – w czasie jego przejścia z pałacu do konsystorza. Dokonał go 29 V 1907 lubelski malarz Paweł Zalewski, który usiłował strzelić z rewolweru, a następnie użyć sztyletu. Tylko interwencja towarzyszących mu kapłanów: Ziółkowskiego i Kościelniakowskiego ocaliła mu życie⁵². Z czasem poparł jedynie działania Związku Księży Patriotów założonego przez ks. Zygmunta Chełmickiego (1851-1922), a przede wszystkim Polskiego Związku Katolickiego (1905), który w swoim programie rozwijał między innymi rolnictwo i rzemiosło.

⁵¹ F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 142-143.

⁵² *Ocalenie życia Najdostojniejszego Pasterza Lubelskiego*, „Rola” 45 (1907) nr 22, s. 349-350.

W 1908 roku powołał też Komitet Diecezjalny Związku Katolickiego. Na terenie diecezji powołano wówczas 23 związki parafialne.

Troszcząc się o ubogich tuż przed śmiercią 12 lipca 1914 roku sporządził zapis notarialny na rzecz Lubelskiego Towarzystwa Dobroczynności w wysokości 6 tys. rubli, jako kapitał wieczysty. Z tego jeden tysiąc rubli przeznaczył na ogólne potrzeby Towarzystwa, a pozostałą kwotę 5 tys. rubli na stypendia szkolne dla niezamożnej młodzieży.

Postawa wobec mariawityzmu

Powstanie mariawityzmu miało wiele przyczyn: słaby poziom kształcenia religijnego, rozwój ruchu ludowego, przymierze plebanii z dworem, nadużycia duchowieństwa na tle finansowym, powstanie tajnych grup zakonnych po powstaniu styczniowym pozostających bez właściwego nadzoru. Reakcją na to było powstanie w 1893 roku Katolickiego Związku Mariawitów skupionego wokół Marii Franciszki Kozłowskiej (1862-1921). Ruch stanowił duże zagrożenie, ponieważ podważał hierarchię kościelną i oparł się na rzekomych „objawieniach” matki Kozłowskiej, która zapowiadała upadek rządu, wolność od podatków. Głównie przejawy mariawityzmu polegały na braku posłuszeństwa wobec miejscowego biskupa i przesadnym kulcie Najświętszego Sakramentu oraz obrazu Matki Bożej. Niekiedy nawet mariawitami nazywano przeciwników proboszczów.

Na Lubelszczyźnie i Podlasiu mariawici pojawili się w 1905 roku w około 40 parafiach, ale stanowili niewielki procent ludności. Jednak w kilku wsiach doszło do napięć i rozlewu krwi. W 1909 roku na Podlasiu było 6355 mariawitów, którzy mieli: 7 kościołów, 2 kaplice murowane i 5 domowych (głównie: Grębków i Żeliszew). Biskup Jaczewski zajął wobec nich postawę wyczekującą i łagodną, ogłaszając dekrety papieskie i zarządzenia Episkopatu Królestwa Polski⁵³. Jednak 8 kapłanów, którzy odmówili posłuszeństwa, początkowo zasuspendował, a później, widząc ich upór, wyklął (11 lutego 1907).

Jego zasadniczą odpowiedzią na kwestię mariawicką, unicką i społeczną była troska o rozwój duszpasterstwa oraz nauczania homiletycznego i katechetycznego. Konkretną reakcją na mariawityzm było zorganizowanie przez biskupa Jaczewskiego w katedrze misji świętych (od 13 października 1906 roku), które poprowadzili bernardyni z Galicji. W latach 1906-1907 odbyły się one w co najmniej 17 parafiach (w Sokołowie trwały one 14 dni, gromadząc dziennie do 15 tys. wiernych). Akcja misyjna przerosła oczekiwania i przyczyniła się do zahamowania mariawityzmu.

⁵³ [Wezwanie mariawitów do konsystorza], „Rola” 44 (1906) nr 11, s. 157; *Mankietnicy w Lubelskiem*, „Rola” 44 (1906) nr 12, s. 175; *Mankietnicy na Podlasiu*, „Rola” 44 (1906) nr 15, s. 220-222; nr 16, s. 236-237; *Odstąpienie od mariawityzmu*, „Rola” 44 (1906) nr 17, s. 253; Zob. S. J. Dąbrowski, *200 lat...*, dz. cyt., s. 34.

W walce z mariawityzmem Biskup wykazał dużą aktywność w postaci różnych zarządzeń administracyjno-duszpasterskich oraz licznych wizytacji kanonicznych. Dodatkowo zabiegał o dyscyplinę duchowieństwa, wspierał rozwój różnych bractw, angażując do tego księży dziekanów⁵⁴.

Działalność naukowa

Poza pracą pasterską i administracyjną ks. bp. Franciszek Jaczewski poświęcał się także pracy naukowej. Spod jego pióra wyszło wiele dzieł, głównie o charakterze administracyjnym, biblijnym, liturgicznym i homiletycznym⁵⁵. Do pierwszej kategorii z pewnością można zaliczyć: *Uwagi o dozorach kościelnych. Z powodu książki pod tytułem: Rozkład kosztów na budowę lub reperację zabudowań kościelnych i kościołów, sporządzony na mocy informacji zatwierdzonej przez Radę Administracyjną w d. 27 marca 1863 roku, z dołączeniem objaśniających wzorów wobec zmian zasztych w Królestwie od r. 1864*, „Przewodnik Katolicki” 19 (1881) nr 45, s. 729-734; nr 47, s. 763-768 oraz *Zarządzenie Jego Ekscelencji ks. Biskupa Lubelskiego*, „Przewodnik Katolicki” 43 (1905) nr 22, s. 334;

Wiele uwagi poświęcał liturgii, czego dowodem są następujące kalendarze liturgiczne: *Ordo divisi officii et missarum iuxta rubricas ac decreta S. Rituum Congregationis, ad usum Dioecesis Podlachiensis pro Anno communi 1861 propositus*, Varsaviae 1860; *Ordo divisi officii et missarum iuxta rubricas ac decreta S. Rituum Congregationis, ad usum Dioecesis Podlachiensis pro Anno communi 1862 propositus*, Varsaviae 1863; *Ordo divisi officii et missarum iuxta rubricas ac decreta S. Rituum Congregationis, ad usum Dioecesis Podlachiensis pro Anno communi 1863 propositus*, Varsaviae 1864; *Ordo divisi officii et missarum iuxta rubricas ac decreta S. Rituum Congregationis, ad usum Dioecesis Podlachiensis pro Anno communi 1865 propositus*, Varsaviae 1864 (typ. J. Unger), a także *Nabożeństwo parafialne, nieszpory na niedziele i powszechniejsze uroczystości z brewiarza rzymskiego wybrał, tłumaczeniem polskim i objaśnieniami trudniejszych miejsc dla wygody parafian dopełnił*, Warszawa 1877 (druk Czerwiński).

W naukowo-pastoralnej pracy ks. bp Franciszek Jaczewski mocno akcentował problem nauczania i katechizacji. Aktywnie uczestniczył w dyskusji nad katechizmem papieża Piusa X. Wyrazem jego katechetycznych zainteresowań są m.in. następujące pozycje: *Katechizm parafialny rzymsko-katolicki*, Warszawa 1874; 1878², 1883³ (druk Czerwiński, Niemiera), przekł.: J. E. Zöllner, *Nauki katechetyczne o wierze, obyczajach i środkach do zbawienia na wszystkie niedziele i święta w ciągu 2 lat rozłożone*, t. I-IV, Lublin 1895-1899. Z tym zagadnieniem ściśle łączyła się sprawa przepowiadania. Do dzieł związanych z homiletyką można zaliczyć: *Dla podniesienia kaznodziejstwa*, „Przewodnik Katolicki” 37 (1899) nr 48, s. 760-762; *List do ks. Redaktora „Homiletyki”*, „Homiletyka” 2 (1899) t. 4, s. IV-V; przekł.: J. E. Zöllner, *Chrześcijaństwo w swoich obrzędach, czasach i miejscach świętych*,

⁵⁴ F. Stopniak, *Franciszek Jaczewski biskup lubelski*, dz. cyt., s. 190-200.

⁵⁵ S. Gall, *Jaczewski...*, dz. cyt., s. 259-260.

w formie kazań liturgicznych na niedziele i święta całego roku rozłożony i wyjaśniony, jako dopełnienie „Kazań katechizmowych”, t. I, Lublin 1902.

Ksiądz bp Franciszek Jaczewski starał się dostarczać kapłanom wskazówki oraz materiały służące w duszpasterstwie, zwłaszcza o charakterze biblijnym i pastoralnym: przekł.: *Przewodnik kapłana w jego prywatnym i publicznym życiu o. Benedykta Valuy*, Lublin 1890; *Hermeneutyka sacra*, Lublin 1883, *Introductio in libros sacros Novi et Veteris Foederis ex auctoribus catholicis excerpta et usui Alumnorum Seminarii accommodata*, Lublin 1886, *Ewangelia św. Jana*, Lublin 1895; *Listy błogosławionego Pawła Apostoła*; tłum. J. Wujka. Wstępem i przypisami objaśnił... M. Arct., s. 282, *Ks. Krzyżanowski Antoni*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, t. XXIII; Poznań, s. 397, *Pamiętka po śmierci ks. Kazimierza Wnorowskiego Biskupa Diecezji Lubelskiej dnia 20 kwietnia 1885 r.* (rkps).

Biskup Jaczewski był doświadczonym i wykształconym nauczycielem wiary. Nie były mu również obce zagadnienie społeczne o podłożu socjalnym, a także religijnym. Można o tym przekonać się sięgając do takich pozycji jak: przekł.: J. E. Zöllner, *O wiernym wykonywaniu obowiązków stanu*, „Homiletyka” 5 (1902), s. 278-288, *Odezwa [do robotników z 32 I 1905]*, „Rola” 23 (1905) nr 5/6, s. 75, *Krucjata duchowa na wybory*, Lublin 1906 (ulotka z 3 II 1906 r.), *[Wezwanie do księży mariawitów]*, „Przewodnik Katolicki” 44 (1906) nr 20, s. 292-293.

Działalność pisarska na polu biblijno-katechetycznym oraz homiletycznym z jednej strony wyrażała zainteresowania lubelskiego pasterza, z drugiej zaś była odpowiedzią na aktualne potrzeby ze strony miejscowego duchowieństwa.

Zakończenie

Życie ks. bp. Franciszka Jaczewskiego przypada na trudny okres w historii Polski i Kościoła. Pomimo tego podsumowując jego działalność dostrzegamy wiele osiągnięć i zasług w: pracy administracyjnej diecezją (budowa około 20 kościołów, seminarium), w polityce wobec władz carskich (nieustępliwy w sprawie nauczania religii, popierał strajki szkolne, strajki nauczycieli, bronił praw Kościoła), a także w kwestii unickiej (piętnował nadużycia urzędników, pisał memoriały do cara i gubernatorów, szybko podjął akcję wpisywania unitów do katolickich ksiąg metrykalnych oraz wizytacje kanoniczne, przyjął około 200 tys. unitów).

Mniej doświadczenia posiadał na płaszczyźnie społeczno-politycznej. Ale wykazał szczerą chęć poprawy losu ubogiej ludności oraz gorąco poparł działania Związku Katolickiego i Towarzystwa Dobroczynności (forma zwalczania lewicowych nurtów). To mniejsze zaangażowanie na tym polu można tłumaczyć większym skupieniem uwagi na problemach związanych z ruchem unickim i mariawityzmem. Troszcząc się o dobro duchowe wiernych, starał się rozwijać poziom kaznodziejstwa, katechezy (zob. katechizm, seminarium, programy nauczania).

Czy bp Jaczewski sprostał wyzwaniom swojej epoki? Odpowiedź jest trudna. Na tle innych biskupów jawi się niewątpliwie jako dobry nauczyciel, pedagog, obrońca człowieka i Kościoła oraz człowiek honoru. Został diecezję zdezorganizowaną, pełną napięć na tle narodowościowym, wyznaniowym i społecznym, a zostawił zorganizowaną. Wzmocnił przede wszystkim autorytet Kościoła, który stał się bardziej otwarty na wyzwania dnia codziennego.

Pierwszy sufragan drohiczyński ks. bp Jan Chrapek zwykł mawiać: „żyj tak, aby ślady twych stóp przeżyły cię”. Ślady życia i działalności ks. bp. Franciszka Jaczewskiego są widoczne po dzień dzisiejszy (np. parafie, seminarium) i warto na nie wrócić, aby uczyć się jak żyć i iść przez naszą codzienność.